

KS. RYSZARD KAMIŃSKI

NORMATYWNY I PRAKTYCZNY WYMIAR REFLEKSJI TEOLOGICZNOPASTORALNEJ

Koncepcja teologii pastoralnej, zwanej też praktyczną, ulega ciągłemu rozwojowi. Wynika to z praktycznego charakteru tej dyscypliny i jej związku z działalnością zbawczą Kościoła w określonym miejscu i czasie. Ważny etap rozwoju osiągnęła teologia pastoralna po Soborze Watykańskim II. W kontekście nauczania soborowego istnieje potrzeba takiego prowadzenia refleksji pastoralnej, która odpowiada tajemnicy Kościoła odczytanej na ostatnim Soborze. Soborowe spojrzenie na Kościół i na rolę ludu Bożego w Kościele i w świecie współczesnym wywarło duży wpływ na nowy sposób uprawiania refleksji nad działalnością praktyczną Kościoła.

1. RELACJE TEORII I PRAKTYKI KOŚCIELNEJ

Kluczową dla teologii pastoralnej sprawą jest zachowanie równowagi wymiaru normatywnego i praktycznego. Wiąże się to ze stosunkiem teorii i praktyki w teologii pastoralnej. Wezwaniem do przemyślenia wzajemnego stosunku teorii¹ i praktyki kościelnej² jest, z jednej strony, sekularyzacja

---

Ks. prof. dr hab. RYSZARD KAMIŃSKI – kierownik Katedry Duszpasterstwa Rodzin i Kurator Katedry Teologii Pastoralnej Szczegółowej, dyrektor Instytutu Teologii Pastoralnej i Katechetyki KUL; adres do korespondencji: 20-023 Lublin ul. Chopina 23/8; e-mail: rkaminski@kul.pl

¹ Sposób rozumienia „teorii kościelnej” jest różnorodny. W teologii pastoralnej najczęściej przyjmuje się, że jest to zespół wypowiedzi normatywnych, zdeterminowanych słowami i czynami Chrystusa. Te normy określały historyczne urzeczywistnianie się Kościoła, one także inspirują współczesną działalność Kościoła w świecie. W tym znaczeniu teoria działalności kościelnej ma charakter teologiczny. Zob. T. Neufeld. *Das Theorie-Praxis Problem als Anfrage an die Praktische Theologie*. „Franziskanische Studien” 61:1979 s. 213-216.

² Mówiąc o praktyce kościelnej, ma się na uwadze nie tylko działalność oficjalną Kościoła, wykonywaną przez tych, którzy pełnią w Kościele urzędy. Odnosi się ona także do czynności kościelnych wszystkich członków Kościoła. Por. Neufeld. *Das Theorie-Praxis Problem* s. 214-

współczesnych społeczeństw, pozbawionych często wrażliwości na racje teologiczne i nieuwzględniających stanowiska Kościoła, z drugiej strony bardziej krytyczne niż dawniej podejście ludzi do wszelkiej teorii i praktyki. Wreszcie ważnym czynnikiem jest istniejąca współpraca teologii pastoralnej z naukami prakseologicznymi, zajmującymi się działalnością człowieka. Należą do nich takie dziedziny jak: prakseologia, teoria organizacji i zarządzania, antropologia, psychologia, socjologia, pedagogika itp.³

W przeszłości niedostatecznie doceniano problem wzajemnego stosunku teorii i praktyki kościelnej. W podejściu do tego zagadnienia występowały uprzedzenia albo uproszczenia. W traktowaniu tego zagadnienia pojawiły się dwie skrajne tendencje. Pierwsza z nich głosiła prymat teorii nad praktyką. Dominowała przez długi czas w teologii i częściowo występuje jeszcze dzisiaj. Przedstawiciele tej tendencji traktowali teorię teologiczną jako wartość samą w sobie⁴. Druga skrajna tendencja narzucała prymat praktyki nad teorią. Przy takim podejściu przejściową praktykę czyniono czymś przesadnie ważnym⁵.

Przeszłość, a także doświadczenia współczesne wskazują, że wszelkie próby podporządkowania albo nadrzędnego traktowania teorii lub praktyki były wypaczeniem teologii pastoralnej i są niedopuszczalne. Skrajne próby rozwiązywania tego problemu okazują się szkodliwe. Nie może być mowy o wyższości jednego elementu nad drugim, ponieważ teoria i praktyka w teologii pastoralnej nie są przeciwstawne ani nie stoją obok siebie czy naprzeciw siebie, ale stanowią dwubiegunową i zróżnicowaną rzeczywistość. Przy występowaniu dwubiegunowej zależności teorii i praktyki każda próba ukazania dominacji jednego z tych elementów jest daremna, niezależnie od tego, z której strony byłaby podniesiona. Każda jednostronna refleksja zakłóca równowagę w tej dziedzinie, ponieważ przeciwstawia obustronnie uwarunkowaną rzeczywistość teologicznej teorii i kościelnej praktyki. Oparcie się teologii pastoralnej na nauczaniu i życiu Chrystusa chroni przed jednostronnym podejściem w uprawianiu refleksji teologicznopastoralnej. Chrystus nie wychodził z czystej teorii jako abstrakcyjnej idei, ale spełniał posłannictwo

---

215; N. Greinacher. *Das Theorie-Praxis Problem in der Praktischen Theologie*. W: F. Klostermann, R. Zerfass. *Praktische Theologie heute*. München–Mainz 1974 s. 104.

³ Por. R. Zerfass. *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*. W: Klostermann, Zerfass. *Praktische Theologie heute* s. 164-165.

⁴ Greinacher. *Das Theorie-Praxis Problem* s. 109-110.

⁵ Por. N. Mette. *Theorie der Praxis. Wissenschaftliche und methodologische Untersuchungen zur Theorie-Praxis*. Düsseldorf 1978 s. 292-316.

zbawcze w kontekście codziennej rzeczywistości⁶. Jego podejście do tej kwestii powinno być normą w uprawianiu teologii pastoralnej.

2. CAŁOŚCIOWE PODEJŚCIE TEOLOGICZNOPASTORALNE

Doktrynalny i duszpasterski wymiar życia Kościoła nie tylko nie przeciwstawiają się sobie, ale są komplementarne i wręcz niezbędne jeden drugiemu. Chodzi w nich o zrozumienie jednej i tej samej rzeczywistości: tajemnicy Boga w jego transcendencji i historycznej immanencji. Chociaż ostatni Sobór oddał sprawiedliwość „najgłębszej prawdzie wiary chrześcijańskiej, prawdzie Wcielenia, wiecznej prawdzie Boga, objawionej w codzienności historii człowieka”, to jednak „w nauczaniu teologicznym, w codziennych reakcjach duszpasterzy i wspólnot [...] nadal wyczuwa się utajone napięcie między podejściem duszpasterskim i doktrynalnym”. Daniel Bourgeois twierdzi, że 40 lat po zakończeniu Soboru „problem relacji pomiędzy podejściem doktrynalnym a duszpasterskim pozostał nadal otwarty w świadomości Kościoła, mimo iż nikt już nie kwestionuje istnienia tej relacji”⁷.

Ze względu na wspomniane niedociągnięcia w rozumieniu i realizowaniu relacji teorii teologicznej i praktyki kościelnej ludziom pracującym dzisiaj w Kościele często brakuje całościowego podejścia pastoralnego. Wielu z nich nastawionych jest bądź na określone działania, bądź tylko na rozwiązywanie konkretnych problemów. Ludzie sprawujący urzędy w Kościele oraz przedstawiciele różnych grup eklezjalnych poruszają kwestie różnych działań bądź problemów pastoralnych, rzadko zaś osiągają poziom całościowego podejścia w sprawie urzeczywistniania się Kościoła dzisiaj⁸.

Wydaje się, że najczęstszym podejściem w dzisiejszym Kościele jest podejście czynnościowe, nastawione na działanie. Przy takim podejściu na spotkaniach rozważa się tylko kwestie praktyczne i najczęściej występujące kwestie organizacyjne, takie jak np. rozkład Mszy, remont budynków kościelnych, formacja lektorów, zatrudnienie w parafii katechetów, organizowanie pielgrzymki, dnia chorych, Tygodnia Miłosierdzia itp.

⁶ R. Kamiński. *Teoria i praktyka we współczesnej teologii pastoralnej*. „Ateneum Kapłańskie” 75:1983 nr 444 z. 2 s. 261-265.

⁷ D. Bourgeois. *Duszpasterstwo Kościoła*. Poznań: Pallottinum 2001 s. 9-10.

⁸ S.B. Clark. *Budowanie wspólnot chrześcijańskich. Strategia odnowy Kościoła*. Wrocław-Kraków: Wydaw. „Kairos” 1994 s. 12-15.

Drugi rodzaj to tzw. podejście problemowe, nastawione na rozwiązywanie określonych problemów pastoralnych. Wówczas zespół pastoralny, grupa religijna czy indywidualny katolik roztrząsa tylko w wymiarze normatywnym problemy związane z organizacją, ze strategią duszpasterstwa, planowaniem i realizacją poszczególnych form duszpasterstwa, podmiotu duszpasterstwa, stosunku duszpasterstwa i apostołstwa itd.

Trzecią możliwością jest podejście pastoralne problemowo-czynnościowe, zwane całościowym. Wychodząc z założenia, że między teorią i praktyka kościelną zachodzi jakościowa przemiana, w podejściu całościowym dąży się do zrównoważonego podejmowania i traktowania zagadnień dotyczących teorii i praktyki pastoralnej. Jest to zasadne, gdyż teoria potrzebuje sprawdzenia bądź odparcia jej przez praktykę, z kolei praktyka kościelna potrzebuje oceny w kontekście istniejącej teorii⁹. Teoria zawiera normatywne założenia uzasadniające, a następnie wyjaśniające warunki realizacji. Praktyka wprowadza w życie teoretyczne modele oraz programy działania. W ten sposób teoria może być m.in. stymulatorem dla działalności praktycznej Kościoła¹⁰, a praktyka kościelna zachętą do badań teoretycznych.

Preferowane dzisiaj w teologii pastoralnej podejście „całościowe” do rzeczywistości eklezjalnej musi znajdować odbicie w badaniach i publikacjach teologicznopastoralnych. Coraz więcej publikacji w tej dziedzinie rozwija normatywny wymiar problemów pastoralnych, ukazując ich naturę, podstawy biblijno-teologiczne, cel, części składowe, aby potem przejść do praktycznego wymiaru, ukazując formy, środki, metody i zagrożenia, a nie rzadko także propozycje odnowy.

Takie „całościowe” podejście pastoralne umożliwia opracowującemu dane zagadnienie skupienie się na meritum jako całości pastoralnej: normatywnej i praktycznej. Dzięki takiemu podejściu opracowane zagadnienia teologicznopastoralne są pogłębione merytorycznie, wielowymiarowe i przejrzyste metodologicznie.

3. SPECYFIKA BADAŃ TEOLOGICZNOPASTORALNYCH

Teologia pastoralna wyróżnia się z innych dyscyplin teologicznych orientacją egzystencjalną i praktyczną. Ponieważ nauki praktyczne nie są przeciwieństwem nauk „teoretycznych” takim sensie, jakby te ostatnie nie miały

⁹ Zob. Kamiński. *Teoria i praktyka we współczesnej teologii pastoralnej* s. 263.

¹⁰ Zob. Neufeld. *Das Theorie-Praxis Problem* s. 218.

nic wspólnego z praktyczną działalnością, a te pierwsze nie wymagały teorii, przeto teologia pastoralna jest także nauką normatywną. Jako nauka również normatywna, tworzy ona zespół zasad, norm, modeli teologicznych, którymi Kościół, wspólnoty religijne i ich reprezentanci powinni kierować się w różnych dziedzinach aktywności eklezjalnej. Aspekty normatywny i praktyczny poznania naukowego stanowią w teologii pastoralnej zwartą całość. Nie można bowiem konstruować zasad i modeli działalności eklezjalnej bez uprzedniej naukowej refleksji nad rzeczywistością i podstawami jej oceny¹¹.

Wymiary normatywny i praktyczny refleksji teologicznopastoralnej nie tylko nie przeciwstawiają się sobie, ale są komplementarne, a wręcz niezbędne dla siebie nawzajem¹². Chociaż pastoralny w swoim charakterze Sobór Watykański II „oddał sprawiedliwość najgłębszej prawdzie wiary chrześcijańskiej, prawdzie Wcielenia, wiecznej prawdzie Boga, objawionej w codzienności historii człowieka”¹³, to jednak według D. Bourgeois nadal wyczuwa się napięcie między podejściem duszpasterskim, a doktrynalnym¹⁴.

Kluczową sprawą dla teologii pastoralnej jest uwzględnianie w prowadzonej refleksji naukowej zarówno wymiaru normatywnego, jak i praktycznego. Kwestia ta wiąże się ze stosunkiem teorii i praktyki w teologii pastoralnej. Wezwaniem do przemyślenia powyższych kwestii jest, z jednej strony, relacja teorii i praktyki kościelnej¹⁵ i bardziej krytyczne niż dawniej podejście ludzi do wszelkiej teorii i praktyki, a z drugiej strony sekularyzacja współczesnych społeczeństw, pozbawionych często wrażliwości na racje teologiczne. Wreszcie ważnym czynnikiem jest rozwijająca się od wielu lat współpraca teologii pastoralnej z naukami humanistycznymi i praksologicznymi, zajmującymi się działalnością człowieka¹⁶.

Specyfika teologii pastoralnej polega na tym, że zasady, wnioski i dyrektywy pastoralne czerpie ona z dwóch podstawowych źródeł: Objawienia Bożego i Magisterium Kościoła, ale także z doświadczenia ludzi i poszcze-

¹¹ R. Kamiński. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin 2000 s. 12-21.

¹² T e n z e. *Teoria i praktyka we współczesnej teologii pastoralnej* s. 261-265.

¹³ B o u r g e o i s. *Duszpasterstwo Kościoła* s. 9.

¹⁴ Tamże s. 10.

¹⁵ Mówiąc o praktyce kościelnej, ma się na uwadze nie tylko oficjalną działalność Kościoła, wykonywaną przez tych, którzy pełnią w Kościele urzędy. Odnosi się to także do czynności kościelnych wszystkich członków Kościoła wszystkich członków Kościoła. Por. N e u f e l d. *Das Theorie-Praxis Problem* s. 214-215; G r e i n a c h e r. *Das Theorie-Praxis Problem in der Praktischen Theologie* s. 104.

¹⁶ Por. Z e r f a s s. *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft* s. 164-165.

gólnych grup religijnych. Dlatego zadaniem teologii pastoralnej jest opracowanie teologicznych zasad określających realizację zbawczej działalności Kościoła we współczesnym świecie. Najpierw więc teologia pastoralna poznaje, jakie wymogi stawia Objawienie Boże i nauczanie Kościoła realizacji działalności zbawczej Kościoła, czyli co ma czynić Kościół w świetle prawd i zasad objawionych na różnych szczeblach działalności duszpasterskiej. W świetle wspomnianych norm i zasad teologia pastoralna prowadzi badania nad poszczególnymi formami działalności zbawczej Kościoła, aby ocenić wartość form aktualnie stosowanych i sformułować propozycje odnowy na przyszłość.

Dla teologii pastoralnej ważne jest pytanie, czy Kościół, aktualizujący swoją działalność w określonych warunkach miejsca i czasu, realizuje w swoich sposobach działania, celach, w osiągniętych rezultatach i w życiu jego członków zbawczą misję, do której został powołany. W poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania teologia pastoralna odwołuje się do Objawienia Bożego, nauczania Kościoła i nauk teologicznych, zwłaszcza eklezjologii, a z drugiej strony do współczesnej sytuacji, która może być badana metodami socjologicznymi, psychologicznymi, pedagogicznymi itd. Badania teologicznopastoralne muszą opierać się na znajomości rzeczywistości, podlegającej ciągłym zmianom¹⁷.

4. METODY STOSOWANE W BADANIACH TEOLOGICZNOPASTORALNYCH

Ze względu na złożoność przedmiotu istnieją w teologii pastoralnej różne sposoby uprawiania refleksji naukowej. Hans van der Ven wymienia cztery typy badań naukowych w teologii pastoralnej: monodyscyplinarne, multidyscyplinarne, interdyscyplinarne i intradyscyplinarne¹⁸.

Przedmiot teologii pastoralnej obejmuje trzy elementy treściowe, którymi według H. Schustera są: znajomość istoty Kościoła, przez której aktualizację wypełnia Kościół misję pośrednictwa zbawczego, analiza teraźniejszej sytuacji Kościoła oraz wnioski pastoralne, wskazujące na zasady i dyrektywy pastoralne, według których ma przebiegać działalność dusz-

¹⁷ Zob. J. M a j k a. *Metodologia nauk teologicznych*. Wrocław 1981 s. 208.

¹⁸ H. van der V en. *Unterwegs zu einer empirischen Theologie*. W: *Theologie und Handeln*. Hrsg. von O. Fuchs. Mainz 1984 s. 102-128; zob. S. K n o b l o c h. *Was ist Praktische Theologie?* Freiburg (Schweiz) 1995 s. 206.

pasterska w terażniejszości¹⁹. Pogląd ten w Polsce podzielali także Franciszek Blachnicki²⁰ i Władysław Piwowarski²¹. Według N. Greinachera wspomniane wyżej elementy treściowe teologii pastoralnej to analiza aktualnej sytuacji, sprawa Jezusa i pragmatyka²². W teologii pastoralnej chodzi o połączenie tych trzech elementów, gdyż – jak zauważa Greinacher – wszystkie trzy elementy włączone są w jeden proces. Ze znajomości istoty Kościoła albo – jak mówią niektórzy (N. Greinacher, H. Schuster) – „sprawy Jezusa”²³ wynikają pytania pod adresem aktualnej sytuacji i na odwrót. Pragmatykę stawiają pod znakiem zapytania dwa pozostałe elementy aktualna sytuacja i „sprawa Jezusa”. Także z rozważań nad pragmatyką wyłaniają się pytania pod adresem znajomości istoty Kościoła (sprawy Jezusa), jak również analizy aktualnej sytuacji Kościoła.

Ponieważ zadaniem teologii pastoralnej jest dialektyczne połączenie trzech wyżej wymienionych elementów składowych, co nie jest rzeczą łatwą, dlatego metody teologii pastoralnej nie mogą mieć charakteru czysto dedukcyjnego, gdyż z Pisma Świętego, nauczania Kościoła i prawa kanonicznego nie można wydedukować norm dla życia dzisiejszego Kościoła. Metody teologii pastoralnej jednak nie mogą mieć też charakteru czysto indukcyjnego, bo nie można na podstawie tylko zbadanej empirycznie sytuacji Kościoła, udzielać odpowiedzi dotyczącej rozwiązania dzisiejszych problemów Kościoła. Dlatego, jak słusznie zauważył N. Greinacher, „teologia pastoralna ma nie tylko odpowiadać na pytania zadawane dzisiaj przez ludzi, ale powinna także sama stawiać pytania współczesnym ludziom, dociekać rzeczywistości, struktur myślowych i wiarygodności w dzisiejszym społecznym systemie wartości. Teologia pastoralna stosuje zatem metody empiryczne i normatywne²⁴”.

¹⁹ H. Schuster. *Wesen und Aufgabe der Pastoraltheologie der Praktischer Theologie*. W: *Handbuch der Pastoraltheologie*. Bd. 1. Hrsg. von F.X. Arnold, K. Rahner u.a. Freiburg–Basel–Wien: Herder 1970 s. 102-106 (pol. *Istota i zadania teologii pastoralnej*. „Concilium. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny”. Wybór artykułów 1-10:1965-1966. Poznań–Warszawa: Pallottinum 1968 s. 154-159).

²⁰ F. Blachnicki. *Problem metody w teologii pastoralnej*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 6:1973 s. 146-147.

²¹ W. Piwowarski. *Eklezjologiczna koncepcja teologii pastoralnej*. „Ateneum Kapłańskie” 58:1966 z. 5 s. 304-307

²² N. Greinacher. *Teologia praktyczna jako krytyczna teoria praktyki Kościoła w społeczeństwie*. „Collectanea Theologica” 61: 1991 fasc. 2 s. 64-71.

²³ Tamże s. 67-71; H. Schuster. *Die Praktische Theologie unter dem Anspruch der Sache Jesu*. W: *Praktische Theologie heute*. Hrsg. von F. Klostermann, R. Zerfass. München–Mainz 1974 s. 150-169.

²⁴ Greinacher. *Teologia praktyczna* s. 71.

Zasygnalizowane problemy wskazują na zasadność paradygmatu analizy teologii pastoralnej. Paradygmat ten wychodzi z założenia, że trzy elementy treściowe teologii pastoralnej można ująć z punktu widzenia tej dyscypliny jako trzy etapy postępowania badawczego. Paradygmat (schemat) analizy teologii pastoralnej oparty jest na sylogizmie praktycznym. W konstrukcji tego sylogizmu praktycznego przesłanka większa zawiera normy dla danego problemu, czyli odpowiada na pytanie „jak powinno być?”. Przeprowadza się tu naukową refleksję nad istotą Kościoła, nad podmiotami działalności zbawczej Kościoła, nad funkcjami, strukturami i uwarunkowaniami jego urzeczywistniania się w teraźniejszości. Zasady dla działalności Kościoła powinny być sformułowane na podstawie Objawienia Bożego, Magisterium Kościoła i obowiązującego prawa kanonicznego. Zasady te stanowią fundament dla teologicznej analizy aktualnej sytuacji duszpasterskiej, są kryteriami oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwanie do urzeczywistniania siebie i swego posłannictwa. Opierając się na tych zasadach można ustalić imperatywy dla działalności Kościoła na dziś i najbliższą przyszłość²⁵.

Przesłanka mniejsza wspomnianego sylogizmu praktycznego zawiera opis i analizę rzeczywistości aktualnej. Jest to drugi etap badawczy paradygmatu analizy teologii pastoralnej. Na tym etapie badawczym dokonuje się analizy aktualnej sytuacji Kościoła, w której realizuje on swoją działalność. Jest to analiza o charakterze historyczno-teologicznym, socjologiczno-teologicznym i antropologiczno-teologicznym, dokonana za pomocą metod właściwych tym dyscyplinom. Tradycyjne formy działalności Kościoła rozpatrywane są tutaj jako owoc historycznej refleksji Kościoła nad jego ówczesną sytuacją. Wiele z tych form utraciło dzisiaj swoje znaczenie i skuteczność i dlatego nie wyraża dzisiejszej świadomości Kościoła. Stąd rodzi się potrzeba sprawdzenia zasadności i skuteczności istniejących form działalności Kościoła w obecnych warunkach. Istotne jest umożliwienie adekwatnej reakcji Kościoła na problemy współczesnego świata, a nie sposób zachowania dotychczasowych form życia kościelnego. W tym celu teologia pastoralna musi prowadzić krytyczną refleksję nad działalnością Kościoła w świecie²⁶.

Teologiczna analiza teraźniejszości, opierając się na badaniach socjologicznych, psychologicznych, antropologicznych i pedagogicznych, obejmuje zagadnienia dotyczące sytuacji współczesnego świata w wymiarze globalnym, w różnych społecznościach ludzkich oraz sytuacji jednostek ludzkich. Chodzi o sprawdzenie skuteczności i sensowności istniejących form

²⁵ R. Kamiński. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. Kraków: Wydaw. „M” 2001 s. 118.

²⁶ A. Zuberbier. *Materiały do teorii teologii praktycznej*. Warszawa 1974 s. 71.

działalności Kościoła w aktualnych warunkach. Ważne jest tutaj zinterpretowanie dotychczasowych form działalności Kościoła w świecie, w ramach służących im instytucji oraz związków Kościoła z kulturą. Teologiczna interpretacja współczesności związana jest z odczytywaniem znaków czasu²⁷. Rezultatem analizy sytuacji Kościoła w konkretnym okresie historycznym, dokonanej w świetle kryteriów teologicznych, powinny być imperatywy działania, określające, co należy w konkretnych warunkach miejsca i czasu czynić, aby zapewnić urzeczywistnienie się Kościoła zgodne z jego istotą oraz z zamierzeniami Boga.

Wniosek sylogizmu praktycznego powinien mieć charakter normatywny i aktualny. Stanowi on trzeci etap badawczy omawianego paradygmatu analizy teologii pastoralnej. We wnioskach pastoralnych występują aktualne zasady, na których podstawie formułuje się postulaty pastoralne, zawierające dyrektywy dotyczące działania w badanym zakresie. Według tych zasad i dyrektyw powinna przebiegać działalność Kościoła, zmierzająca do jego autorealizacji obecnie i na przyszłość. Pozwalają one na wypracowanie programów duszpasterskich dostosowanych do bieżącej sytuacji. Formułując teologicznie uzasadnione zasady dotyczące działania Kościoła teraz i na przyszłość, teologia pastoralna przyczynia się jednocześnie do kształtowania świadomości tych, którzy za tę działalność są odpowiedzialni. W postulatach wyraża się kierunek realizowania działalności Kościoła w teraźniejszości i w przewidywalnej przyszłości²⁸.

Wszystkie trzy etapy postępowania badawczego zachowują wewnętrzną jedność. Wyraża się ona w tym, że analiza teraźniejszej sytuacji Kościoła zakłada wcześniej dokonaną refleksję nad jego istotą, zasady zaś i dyrektywy działania są wnioskami wynikającymi z dwóch poprzednich etapów badawczych jako swoich przesłanek²⁹.

Przedstawiony opis paradygmatu analizy teologii pastoralnej ma charakter ogólny. Na każdym etapie badawczym paradygmatu analizy teologii pastoralnej mogą być stosowane różne metody robocze. O doborze metod roboczych decyduje przedmiot właściwy prowadzonych badań.

Poszukując aktualnych zasad wyznaczających działalność Kościoła, w pierwszym etapie badawczym paradygmatu teologii pastoralnej korzystamy przede wszystkim z metody dedukcyjnej, metody systemowej i pozy-

²⁷ Tamże s. 71-79.

²⁸ Kamiński. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej* s. 119-120.

²⁹ Błachnicki. *Problem metody w teologii pastoralnej* s. 147; Kamiński. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej* s. 120.

tywnej. Stosuje się tutaj różne postacie rozumowań, w których punktem wyjścia jest Objawienie Boże i Magisterium Kościoła, a także teologia dogmatyczna, eklezjologia, teologia fundamentalna, teologia moralna, prawo kanoniczne itd. Wykorzystuje się tu także analizę i syntezę, metodę porównawczą, redukcji, egzegezy, interpretacji tekstu, analogii itd. Dzięki tym metodom wyprowadzamy z Objawienia Bożego, nauczania Kościoła współczesnego, podstawowych nauk teologicznych i prawa kanonicznego podstawy do refleksji nad działalnością Kościoła współczesnego.

W drugim etapie badawczym teologia pastoralna nie może zadowolić się analizą sytuacji współczesnego świata, dokonaną przez nauki empiryczne (socjologia, psychologia, pedagogika, antropologia). Każda sytuacja ma bowiem także aspekt teologiczny, ponieważ jest odezwaniem się Boga do Kościoła. Aspekt teologiczny w analizie współczesnej sytuacji polega na swoistej interpretacji danych tej analizy w świetle istoty Kościoła i odczytanych planów Bożych wobec Kościoła. Opierając się na takiej refleksji, stawia się najpierw pytania teologiczne, a potem dopiero socjologiczne, psychologiczne, antropologiczne itd. W tym znaczeniu można mówić o badaniach i metodzie historyczno-teologicznej (F.X. Arnold), socjologiczno-teologicznej (H. Schuster)³⁰, psychologiczno-teologicznej, antropologiczno-teologicznej itd. W ramach tych badań i metod teologia pastoralna korzysta z metod badawczych ogólnie stosowanych w naukach empirycznych (obserwacja bezpośrednia, w tym także obserwacja uczestnicząca oraz obserwacja pośrednia, wywiady ustne i pisemne, skategoryzowane i nieskategoryzowane, sondaże, eksperyment, badania oparcia na kwestionariuszu ankiety itd.)³¹. W badaniach opartych na dokumentach wykorzystuje się metody historyczne, krytyki i interpretacji źródeł, porównawczą, analizy tekstu, selekcji itd. We wszystkich badaniach należy, i to zarówno w sposobie stawiania problemów badawczych, jak i w ocenie oraz interpretacji wyników badań, odwoływać się do kryteriów teologicznych. Charakter teologiczny tych badań i metod wyraża się w swoistym stawianiu problemów, jak też faktów zbadanych za pomocą wspomnianych metod empirycznych i historycznych.

Na trzecim etapie badawczym, zmierzającym do ustalenia aktualnych zasad działalności oraz postulatów pastoralnych, według których ma być prowadzona działalność Kościoła, stosuje się różne metody badawcze. Należą do nich metoda syntezy, interpretacji, klasyfikowania itd.

³⁰ B l a c h n i c k i. *Problemy metody w teologii pastoralnej* s. 148-149.

³¹ Por. J. S z t u m s k i. *Wstęp do metod i badań nauk społecznych*. Katowice 1995 s. 85-140.

ZAKOŃCZENIE

Chociaż na metodologicznym polu teologii pastoralnej jest jeszcze dużo do zrobienia, to jednak także posoborowe osiągnięcia w tej dziedzinie dobrze przysłużyły się badaniom naukowym, a te z kolei realizacji zbawczej działalności Kościoła w świecie współczesnym. Ze względu jednak na coraz większe trudności w dostosowaniu działalności Kościoła do burzliwych i wielokierunkowych przemian w świecie teologia pastoralna musi poszukiwać jeszcze większej adekwatności swoich badań naukowych w stosunku do nasilających się wyzwań obecnego czasu. Adekwatnie do praktycznego i normatywnego wymiaru refleksji teologicznopastoralnej teologia pastoralna musi odznaczać się całościowym podejściem, stosując zarówno metody empiryczne, jak i normatywne w ramach paradygmatu analizy teologii pastoralnej. W przyszłości, ze względu na normatywny i praktyczny wymiar refleksji teologicznopastoralnej, w badaniach teologicznopastoralnych trzeba pójść drogą syntezy metod stosowanych w ramach nurtu eklezjologicznego³² i prakseologicznego teologii pastoralnej. Takie podejście otworzy szanse bardziej wszechstronnego prowadzenia badań przy wykorzystaniu pełnego spektrum metod dedukcyjnych i indukcyjnych, normatywnych i empirycznych oraz równego traktowania teologii pastoralnej ogólnej i szczegółowej, a także eklezjologii esencjalnej i egzystencjalnej.

BIBLIOGRAFIA

- B l a c h n i c k i F.: Teologia pastoralna ogólna. Cz. 2. Lublin 1971.
 B o u r g e o i s D.: Duszpasterstwo Kościoła. Poznań: Pallottinum 2001.
 C l a r k S.B.: Budowanie wspólnot chrześcijańskich. Strategia odnowy Kościoła. Wrocław–Kraków: Wydaw. „Kairos” 1994.
 G r e i n a c h e r N.: Das Theorie-Praxis Problem in der Praktischen Theologie. W: F. Klostermann, R. Zerfass. Praktische Theologie heute. München–Mainz 1974.
 — Teologia praktyczna jako krytyczna teoria praktyki Kościoła w społeczeństwie. „Collectanea Theologica” 61: 1991 fasc. 2.
 K a m i ń s k i R.: Teoria i praktyka we współczesnej teologii pastoralnej. „Ateneum Kapłańskie” 75:1983 nr 444 z. 2.

³² Na potrzebę syntezy elementów wypracowanych w ramach różnych koncepcji nurtu eklezjologicznego teologii pastoralnej zwracali uwagę niektórzy teologowie pastoralisci prawie 40 lat temu. Do chwili obecnej nic w tej kwestii się nie zmieniło. Zob. P.A. L i è g e. *Position de la théologie pastorale*. „La Point théologique” 1971 s. 51-96; F. B l a c h n i c k i. *Teologia pastoralna ogólna*. Cz. 2. Lublin 1971 s. 149-150.

- Wprowadzenie do teologii pastoralnej. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin 2000.
- Wprowadzenie do teologii pastoralnej. Kraków: Wydaw. „M” 2001.
- Knobloch S.: *Was ist Praktische Theologie?* Freiburg (Schweiz) 1995.
- Liège P.A.: *Position de la théologie pastorale*. „La Point théologique” 1971 s. 51-96.
- Majka J.: *Metodologia nauk teologicznych*. Wrocław 1981.
- Mette N.: *Theorie der Praxis. Wissenschaftliche und methodologische Untersuchungen zur Theorie-Praxis*. Düsseldorf 1978.
- Neufeld T.: *Das Theorie-Praxis Problem als Anfrage an die Praktische Theologie*. „Franziskanische Studien” 61:1979.
- Piwoński W.: *Eklezjologiczna koncepcja teologii pastoralnej*. „Ateneum Kapłańskie” 58:1966 z. 5.
- Schuster H.: *Wesen und Aufgabe der Pastoratheologie der Praktischer Theologie*. W: *Handbuch der Pastoraltheologie*. Bd. 1. Hrsg. von F.X. Arnold, K. Rahner u.a. Freiburg–Basel–Wien: Herder 1970 s. 102-106 (pol. *Istota i zadania teologii pastoralnej*. „Concilium. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny”. Wybór artykułów 1-10:1965-1966. Poznań–Warszawa: Pallottinum 1968 s. 154-159).
- *Die Praktische Theologie unter dem Anspruch der Sache Jesu*. W: *Praktische Theologie heute*. Hrsg. von F. Klostermann, R. Zerfass. München–Mainz 1974.
- Sztumski J.: *Wstęp do metod i badań nauk społecznych*. Katowice 1995.
- Ven H. van der: *Unterwegs zu einer empirischen Theologie*. W: *Theologie und Handeln*. Hrsg. von O. Fuchs. Mainz 1984.
- Zerfass R.: *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft*. W: *Praktische Theologie heute*. München–Mainz 1974.
- Zuberbiel A.: *Materiały do teorii teologii praktycznej*. Warszawa 1971.